

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI
projekti Arheološkog instituta u 2016. godini

Urednici

Ivan Bugarski
Nadežda Gavrilović Vitas
Vojislav Filipović

Beograd 2018

Izdavač

Arheološki institut
Beograd, Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd, Srbija
e-mail: institut@ai.ac.rs
www.ai.ac.rs
Tel. +381 11 2637191

Za izdavača

Miomir Korać

Urednici

Ivan Bugarski
Nadežda Gavrilović Vitas
Vojislav Filipović

Priprema

Arheološki institut

Elektronsko izdanje

ISBN 978-86-6439-014-9

SADRŽAJ

Redakcija, Uvod	5
Dragana Antonović, Selena Vitezović, Vidan Dimić, Momir Vukadinović, Prljuša, Mali Šturac, istraživanje 2016. godine	13
Aleksandar Bulatović, Arthur H. Bankoff, Rada Gligorić, Wayne Powell, Vojislav Filipović, Andrea Mason, Ognjen Mladenović, Lokalizet Tumuli kod mosta na Krivajici: preliminarni rezultati istraživanja 2016. godine	23
Ivan Vranić, Arheološka istraživanja lokaliteta Kale u Krševici 2016. godine	29
Ilija Danković, Bebina Milovanović, Ilija Mikić, Zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu Pirivoj (Viminacijum) 2016. godine	35
Bebina Milovanović, Ivana Kosanović, Nemanja Mrđić, Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2016. godini	43
Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2016. godini	55
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Arheološka istraživanja prostora zapadno od viminacijumskog amfiteatra u 2016. godini	61
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Istraživanja na lokalitetu Čair – castrum (Viminacijum) 2016. godine	69
Saša Redžić, Mladen Jovičić, Nemanja Mrđić, Dragana Rogić, Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Pećine (Viminacijum) 2016. godine	79
Sofija Petković, Gordan Janjić, Marija Jović, Igor Bjelić, Vrelo – Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija 2016. godine	91
Vujadin Ivanišević, Bernard Bavant, Ivan Bugarski, Caričin grad – arheološka istraživanja u 2016. godini	99

Ivan Bugarski, Markus Dotterweich, Vujadin Ivanišević, Alexander Maass, Constanze Röhl, Rainer Schreg, Aleksandar Stamenković, Ünsal Yalçın, Rekognosciranje šire okoline Caričinog grada u 2016. godini	107
Vojislav Filipović, Miloš Stamenković, Beleška o arheološkom nadzoru na autoputu E-75 tokom 2015. i 2016. godine	117
Josip Šarić, Značaj proučavanja sirovina za izradu artefakata od okresanog kamena: primeri iz prakse	123
Angelina Raičković Savić, Ana Bogdanović, Preliminarna analiza keramičkog materijala sa prostora viminacijumskog amfiteatra – objekti 3 i 4	129
Radmila Zotović, Rimski votivni spomenici na teritoriji centralne Srbije	137
Nemanja Marković, Arheozoologija istorijskih perioda: razvoj discipline u Arheološkom institutu	141
Nataša Miladinović-Radmilović, Dragana Vulović, Ksenija Đukić, Sirmijum – Rezultati antropološkog projekta u 2016. godini	149
Milica Tapavički-Ilić, Jelena Anđelković Grašar, COST - akcija, projekat ARKWORK	155

Ivan Vranić, Arheološki institut Beograd

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA LOKALITETA KALE U KRŠEVICI 2016. GODINE¹

Terenski radovi

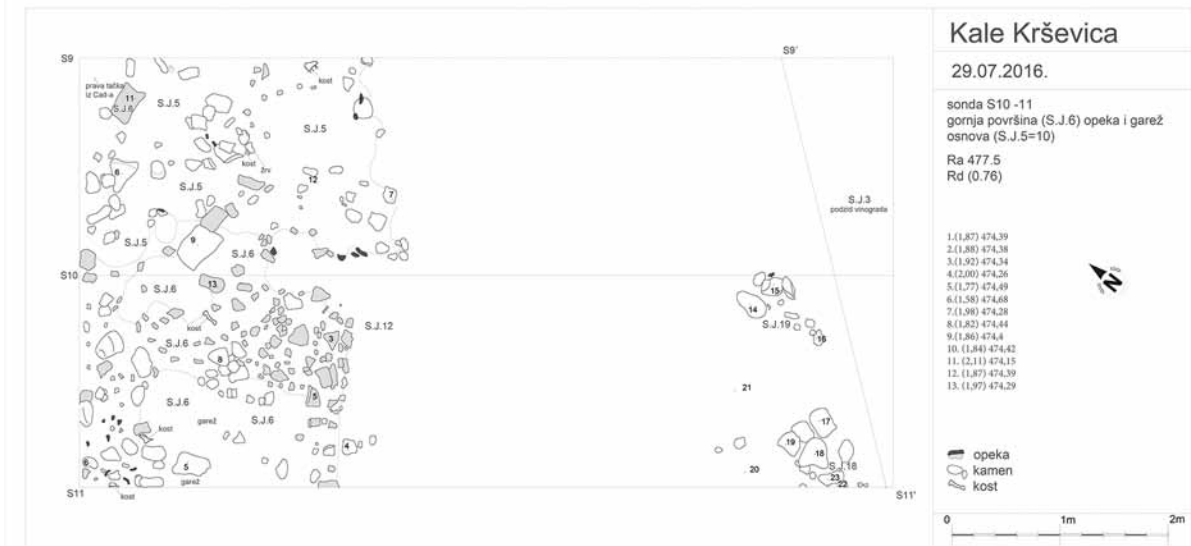
Terenski radovi na lokalitetu Kale u Krševici tokom 2016. godine vršeni su prema planu projektnog ciklusa i predstavljali su nastavak sistematskog istraživanja najmlađih faza na „akropoli“, iz vremena druge polovine 4. i početka 3. veka pre n.e. (Vranić 2017a: 69-71).² U tom smislu, u severoistočnom sektoru otvorena je nova sonda, S2 – 6, površine oko 54 m². Cilj istraživanja bio je da se na tom prostoru bliže ispita stratigrafija najmlađih faza naseljavanja i da se dobijene informacije uporede sa situacijom u sondama N2 – 4, N5 i N6 – 8 koje su iskopavane 2014. i 2015. godine (Vranić 2017a; 2017b). Ovogodišnji iskop bio je postavljen neposredno uz te sonde sa južne strane uzdužnog profila koji akropolu deli na severni i južni deo.

Otkrivena arhitektura, koja je tehnički snimljena i zaštićena, potvrdila je pretpostavke o intenzivnoj gradnji na ovom prostoru i naslojavanju više stambenih horizonata (sl. 1). Naime, u sondi S2 – 6 je ispitivana jedna veća građevina (s.j. 5, 12 i 15) sa dve prostorije, koja je samo delimično obuhvaćena ovogodišnjim iskopom, dok se njen veći deo prostire u pravcu strme pošumljene padine prema Krševičkoj reci. Ispitane dimenzije građevine iznose oko 5 m u dužinu (trasa zida s.j. 15) i oko 2,5 m u širinu (trasa zida s.j. 12). Pored toga, otkriven je i zid u dužini od 2,3 m, s.j. 4, koji predstavlja deo druge građevine, poznate iz sonde N6 – 8 (Vranić 2017a: sl. 4), kao i prostor između njih u formi „hodnika“ ili „dvorišta“. Iskopavanjima u 2016. godini, koja su vođena do relativne dubine od oko 0,9 m, uklonjeni su oštećeni površinski slojevi, definisan je najmlađi sloj rušenja sastavljen od krovnih opeka, kućnog lepa i lomljenog kamena, kao i najmlađa površina oko ovih građevina na kojoj se javljaju nepečene podnice sa tragovima rupa od kolja. Na ovaj način iskop je pripremljen za nastavak istraživanja, planiran za 2017. godinu, sa ciljem da se ispituju starije faze naslojavanja. Dosadašnji rezultati upućuju na uobičajenu stratigrafiku i arhitektonsku sliku na ovom prostoru, koja podrazumeva temeljne zone i donje nadzemne partije zidova od lomljenog kamena, sa blatnim vezivom ili u formi suhozida, i gornje delove od pletera, lepa ili ćerpiča. U takvim zdanjima i oko njih se zatiču sukcesivno postavljane pečene i nepečene podnice sa rupama od kolja.

¹ Rad predstavlja rezultat projekta *Arheologija Srbije: Kulturni identitet, integracioni faktori, tehnološki procesi i uloga centralnog Balkana u razvoju evropske praistorije (OI 177020)* Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

² Iskopavanja Arheološkog instituta, u saradnji sa Narodnim muzejem iz Beograda, bila su finansirana od strane Ministarstva kulture i informisanja. Radovi su trajali od 1. jula do 10. avgusta 2016. godine. Rukovodilac je bio potpisnik ovog izveštaja, a stručnu ekipu su činili Vera Krstić, Nenad Radojčić, Aleksandar Bandović, Jovan Mitrović (Narodni muzej, Beograd), Zorica Kuzmanović (Filozofski fakultet u Beogradu), Vladimir D. Mihajlović (Filozofski fakultet u Novom Sadu), Aleksandar Nikolić (Geosmart, geodetski biro iz Beograda) i Saša Živanović. U kampanji su kao volonteri učestvovali i studenti arheologije Duška Radosavljačić, Nikša Kalićanin i Stefan Novaković.

Tokom kampanje vršena su i iskopavanja u sondi S 10 – 11, površine 24 m², koja su započeta još 2012. godine (sl. 2). Celom površinom iskopa uklanjan je devastirani površinski sloj s.j. 5, relativne dubine od oko 0,5 m, nastao obradom vinograda koji se nalazio na ovom prostoru sredinom 20. veka. Nakon završetka ovog posla, ispod s.j. 5 je konstatovan sloj rušenja krovnih

Slika 2 – osnova sonde S10–11

konstrukcija od opeka s.j. 6 i veće količine lomljenog kamena. Taj sloj, s.j. 6, potiče od urušavanja gornjih partija zidova građevina koje su istraživane na centralnom prostoru akropole u periodu od 2001. do 2006. godine (Popović 2006; 2012).

Pokretni nalazi

Kampanja je pružila obilje pokretnih nalaza. Otkriveno je oko 10.000 fragmenata lokalno proizvođene „sive helenizirane“ keramike (cf. Антић, Бабић 2005; Вранић 2009), koji su obrađeni i uneti u kompjutersku bazu podataka. Konstatovan je standardni repertoar trpeznih, kuhinjskih i skladišnih formi, najčešće rađenih na vitlu (oko 80% nalaza), koje po oblicima odgovaraju keramici u svakodnevnoj upotrebi na sličnim naseljima u unutrašnjosti Balkana, ali i u grčkom svetu.

Najkarakterističniji su nalazi importovane atičke crvenofiguralne keramike 4. veka pre n.e (cf. Крстић 2005). Treba istaći posude koje se u grčkom svetu povezuju sa ispijanjem vina – skifose i kantarose sa ljudskim predstavama (sl. 3/1, 2) koji čine najčešće nalaze importovanih posuda na Krševici. Ističe se i fragment prstenastog dna sa pečaćenim palmetama i ruletiranjem (sl. 3/3) kao i predstava sa dodatkom bele boje koja se najčešće vezuje za tzv. kerč stil (sl. 3/4).

Pored mnogobrojnih fragmenata transportnih amfora (najčešće sa Tasosa), ove godine otkrivena je i jedna pečaćena trakasta drška sa predstavom žene, verovatno nekog božanstva (sl. 3/5).

Metalne nalaze u najvećem broju predstavljaju fragmentovani i korodirani gvozdeni klinovi, klanfe i nožići. Ipak, konstatovani su i drugi, daleko rečitiji nalazi među kojima se ističe jedna relativno dobro očuvana bronzana šarnirska fibula (sl. 4), pronađena u sloju s.j. 3 sonde S 2 – 6. Čišćenje i konzervacija fibule će sigurno doprijeti bližem određenju podtipa kome pripada nalaz koji spada u grupu Vb po R. Vasiću, tj. fibulama koje karakteriše pet zvezdastih ukrasa na luku (*e.g.* Vasić 1985; Ђорђевић 2009). Ovaj, inače najbrojniji tip šarnirskih fibula na balkanskom prostoru, predstavlja netipičan nalaz za lokalitet u Krševici. Tokom dosadašnjih iskopavanja najčešće su nalažene fibule tipa IIa po Vasićevoj podeli, karakteristične po luku sa dve plastične perle neposredno iznad glave i stope, koje se datuju u drugu polovinu 4. veka pre n.e. Ipak, u starijim fazama naselja na Krševici otkrivene su i dve veoma oštećene gvozdene fibule grupe Vb (Popović 2007: 815-817). Ovogodišnji nalaz izliven je u bronzi i najverovatnije pripada podgrupi sa uskim i zupčastim zvezdastim ukrasima (*cf.* Vasić 1985: 141). Reč je o nešto starijoj grupi šarnirskih fibula na Balkanu, koje se okvirno datuju u drugu polovinu 5. i 4. vek pre n.e. Imajući u vidu otkrivene importovane keramičke

Slika 3 – 1. crvenofiguralna posuda sa ljudskim predstavama; 2. crvenofiguralna posuda sa predstavom dela odeće; 3. prstenasto crnofirnisovano dno sa pečaćenim palmetama i ruletiranjem; 4. crvenofiguralna posuda sa dodatkom bele boje; 5. pečaćena drška amfore

Slika 4 – bronzana šarnirska fibula

Slika 5 – olovni predmet, držač za posudu

predmete, sloj u kome je ovaj nalaz otkriven bi mogao da se datuje u prvu polovinu ili čak sredinu 4. veku pre n.e., što ne isključuje mogućnost tezaurisanja, odnosno dugotrajne upotrebe fibule.

Veoma zanimljiv je i olovni predmet (sl. 5) otkriven prilikom čišćenja sloja sa krovim opekama, s.j. 6, u sloju s.j. 5 sonde S10–11. Radi se o držaču ili okovu za posudu koji se sa spoljašnje strane postavljao na keramički sud. Funkcija ovog predmeta bila je da olakša rukovanje i ispijanje tečnosti, što se vidi na osnovu fragmenta sive keramičke posude koji je ostao „zarobljen“ ispod olovne drške u unutrašnjosti predmeta. U kontekstu ranijih nalaza sa Krševice ovaj predmet predstavlja jedinstvenu pojavu. Do sada je, naime, potvrđeno relativno često korišćenje tzv. metalnih spojnica kojima su popravljane polomljene posude, najčešće importovane, tako što se izlivanjem olova u probušene rupe fragmentovani deo pričvršćivao za ostatak tela suda. Iako ne treba sasvim isključiti mogućnost da je i ovaj predmet mogao da ima ulogu fiksiranja fragmentovanih delova, svakako se radi o daleko kompleksnijem artefaktu čija uloga u praksama konzumiranja hrane i pića na lokalitetu u Krševici za sada nije dovoljno jasna. Indikativno je i to da keramička posuda na koju je okov pričvršćen pripada tzv. lokalnoj sivoj heleniziranoj formi što, budući da su ovakve posude redovno proizvođene na samom lokalitetu, nagoveštava da olovni predmet nije puka popravka polomljenog suda.

Stratigrafska slika

Imajući u vidu datovanje fibule i atičke keramike, iskopavanja 2016. godine pružila su nešto preciznije podatke o stratigrafiji i hronologiji arhitektonskih celina iz sonde S2 – 6. Kada govorimo o najmlađim tragovima arhitekture na ovom prostoru, tokom kampanje je utvrđeno da zid s.j. 4 zapravo predstavlja sastavni deo zida 1, otkrivenog 2015. godine (Vranić 2017b: 41, sl. 2), koji predstavlja deo veće arhitektonske celine datovane u kraj 4. ili početak 3. veka pre n.e. Građevina koju čine zidovi s.j. 5, 12 i 15, otkrivena 2016. godine, nalazi se na oko 0,5 m nižoj koti.

Na osnovu nalaza šarnirske fibule u sloju njenog urušavanja, ta građevinska aktivnost mogla bi da se pripiše sredini ili čak prvoj polovini 4. veka pre n.e (sl. 6). Da li to znači da je građevina bila u potpunosti negirana i nivelisana u tokom najmlađe arhitektonske faze u centralnim delovima „akropole“, ili su starije arhitektonske celine još uvek bile u upotrebi kroz određene prepravke i dogradnje, pokazaće dalja istraživanja. S obzirom na to da su zidovi s.j. 4 i s.j. 15, iako na razli-

Slika 6 – izgled građevine, snimljen sa severoistoka,
i zid s.j. 4 u gornjem desnom uglu sonde S2-6

čitim kotama, gotovo u potpunosti paralelni, ipak deluje da su starije arhitektonske celine bile u dužoj upotrebi. O tome bi svedočile i sukcesivno postavljane podnice i tragovi naknadnih modifikacija i ojačavanja zida s.j. 15 (sl. 1). Istraživanja sonde S 10-11 nisu izvedena u dovoljnom obimu da bi u ovom trenutku bilo moguće donositi konkretnije zaključke. Za sada može samo da se pretpostavi da sloj rušenja, definisan kao s.j. 6, predstavlja ostatke najmlađe arhitektonske faze.

Rad na prezentaciji i popularizaciji nasleđa

Naučna istraživanja i poslove oko zaštite pokretnih i nepokretnih ostataka materijalne kulture na Krševici prate i izložbe koje redovno organizuje partnerska institucija na projektu,

Narodni muzej u Beogradu. Poslovi na prezentaciji i popularizaciji nasleđa tokom 2016. godine obuhvatali su održavanje izložbe „Centralni Balkan između grčkog i keltskog sveta“ u Narodnom muzeju u Zrenjaninu i Gradskom muzeju u Subotici. Prezentacijom ostvarenih rezultata, domaćoj i stranoj javnosti nudi se interpretirano „grčko“ i „helenizovano“ materijalno nasleđe sa teritorije današnje Srbije. Na taj način publika se edukuje ne samo o dešavanjima u kontinentalnim regijama Balkanskog poluostrva tokom gvozdenog doba i društvenim i kulturnim promenama kroz koje su prolazile tamošnje zajednice u kontaktu sa mediteranskim svetom i njegovom materijalnom kulturom, već i o ulozu grčke materijalne kulture u izgradnji novih identiteta i grčkom svetu kao važnoj tački mnogobrojnih modernih evropskih identiteta.

Bibliografija:

- Антић, Бабић 2005** – И. Антић, С. Бабић, Прелиминарни резултати типолошко-статистичке обраде керамичког материјала са локалитета Кале-Кршевица, *Зборник Народног музеја XVIII–1*, 213–228.
- Ђорђевић 2009** – А. Ђорђевић, Шарнирске фибуле из околине Алексинца, *Зборник Народног музеја XIX-1*, 119–139.
- Крстић 2005** – В. Крстић, Сликани кантароси и скифоси са локалитета Кале – Кршевица код Бујановца, *Зборник Народног музеја XVIII–1*, 191–212.
- Поповић 2006** – Р. Поповић, Central Balkans between the Greek and Celtic world: case study Kale-Krševica, in: N. Tasić, C. Grozdanov (eds.), *Homage to Milutin Garašanin*, Belgrade 2006, 523–536.
- Поповић 2007** – Р. Поповић, Nakit iz Krševice, in: M. Blečić, M. Črešnar, B. Hansel, A. Hellmuth, E. Kaiser, C. Metzner-Nebelsick (eds), *Scripta praehistorica in honorem Biba Teržan*. Situla 44, Ljubljana 2007, 813–820.
- Поповић 2012** – Р. Поповић, Central Balkans between Greek and Celtic World, in: Р. Поповић (ed.), *Central Balkans between Greek and Celtic World: Kale–Krševica 2001–2011*. Exhibition catalogue, Belgrade 2012, 10–51.
- Vasić 1985** – М. Vasić, Prilog proučavanju šarnirskih fibula u Jugoslaviji, *Godišnjak CBI XXIII*, 121–156.
- Вранић 2009** – И. Вранић, Теоријско – методолошки проблеми тумачења керамичког материјала са локалитета Кале у Кршевици, *Зборник Народног музеја XIX–1*, 163–204.
- Vranić 2014** – И. Vranić, Arheološka istraživanja lokaliteta Kale u Krševici 2012. godine, u: D. Antonović, S. Golubović, V. Bikić, (ur.), *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2012. godini*, Beograd 2014, 44–49.
- Vranić 2017a** – И. Vranić, Arheološka istraživanja lokaliteta Kale u Krševici 2014. godine, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2014. godini*, Beograd 2017, 69–76.
- Vranić 2017b** – И. Vranić, Arheološka istraživanja lokaliteta Kale u Krševici 2015. godine, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2015. godini*, Beograd 2017, 41–48.